

Szárszó, 1986.

Történelmi közelmúltunk, közgondolkodást formáló hagyományaink számbavétele során sokáig méltatlanul kezeltük a második világháború éveiben megtartott *szárszói konferenciák* sorozatát. Pedig ezek a tanácskozások, melyeket a református ifjúsági szervezet, a Soli Deo Gloria Diákszövetség rendezett, a magyar népi értelmiség legjobbait fogták össze. Előadásain a magyarság sorskérdései kerültek megvitatásra. Különösen jelentős összefüggést volt az 1943-as, a *Magyar Élet Tábor*. Ennek a történelmi emlékezetű találkozóknak a létrejötte — az otthon nyújtó Magyar Református Egyházon kívül — *Püski Sándor* könyvkiadó érdeme. Ma már, több évtizedes tisztázó elméleti viták után, a nemzeti ellenállás időszakát elemző-feltáró történetírás egyértelműen elismeri a konferenciák történelmi súlyát. Azt a vitathatatlan tény, hogy az 1943-as találkozó eredményesen befolyásolta a háborút követő évek politikáját, résztvevői gyümölcsözően munkálkodtak az 1945 utáni közéletben.

Néhány éve a Kossuth Könyvkiadó — méltányolva a konferenciák szerepét — könyv alakban is megjelentette az egykori dokumentumokat: a mozgalom előzményeit, az 1943-as találkozó jegyzőkönyvét és az utólagos társadalmi megnyilvánulásokat. A kötet törzsanyaga a *Magyar Élet Könyvkiadónál* — *Püski Sándornál* — közvetlenül a tanácskozás befejezése után megjelent dokumentumanyagra támaszkodik. Megtaláljuk benne az akkori irodalmi, szellemi életünk jelesinek — *Németh László, Kodolányi János, Veres Péter, László Gyula, Erdei Ferenc, Szabédi László* és mások — gondolkodásra ösztönző előadásait. A kifejtett vélemények azt tanúsítják: bátor tette vállalkoztak az egybegyűltek, s többen helyesen fogalmazták meg a korszak és a várható jövő nemzeti gondjait, megoldásra váró feladatait. Ez a reális helyzet-felismerés emelte történelmi példává az 1943-as tanácskozást. Ennek köszönhető, hogy napjainkban is fokozódik az igény ilyen közös gondolkodásra.

A *Magyarországi Református Egyház* felismerve ezt a szellemi szükségletet, felújította a szárszói konferenciákat. 1986-ban, immár második alkalommal, nemcsak ünnepi megemlékezést tartott, hanem szeptember 27—28-án, kétnapos tanácskozást rendezett. Megelőző évben a népesedés aggasztó fogyása került megvitatásra, ez évben pedig: *Helyünk, sorsunk és a népek barátsága Közép-Kelet-Európában*. A megtartott előadások szorosán kapcsolódtak a *Confessio* folyóirat 1986. 3. számának *Etnikum, kisebbség, szörvány* című összeállításához. A tanácskozáson vendégként megjelent *Balogh Edgár* Erdélyben élő köztit, aki az 1943-as tanácskozáson akadályoztatása miatt ugyan nem jelenhetett meg, de a *Kis Újságban* üdvözölte a tanácskozókat. Meghívást kapott *Püski Sándor*, Amerikában élő könyvterjesztő és -kiadó is.

A konferenciát *Tóth Károly* püspök nyitotta meg. Bevezető beszédében kérte a megjelenteket, hogy mindig a megoldás felé vezető utat keressék. Még akkor is, ha ez nem könnyű feladat, és — ezt valamennyi résztvevő érezte — ha tudjuk is: a helyes megoldás megtalálása, nem lehet kizárólag a tanácskozás feladata, de hozzájárulhat a gondok pontos megfogalmazásához. Hangsúlyozta, hogy a tárgykör *nagy fontosságú nemzeti ügy*; nehézségét az is jelzi: századunkban már sok vitát váltott ki. Mégis foglalkozni kell vele, mert sok ember — s így a nemzet — számára égető fájdalom a megoldatlansága. Óva intett attól, hogy a kérdés önző nemzeti szempontok figyelembevételével kerüljön meg tárgyalásra, hanem — mondotta — mindig a *nemzetközi léggör javításának szándéka vezesse a felszólalókat*. A terméketlen viták helyett a népek közötti megértés útjában álló akadályok feltárását javasolta. Elérkezettnek látta az időt, ahhoz, hogy reálisan felmérjük helyzetünket és felülvizsgáljuk a nemzetiségekkel, a *kisebbségi* körülmények között élő magyarokkal kapcsolatos szemléletünket. Főként a fogalmak tisztázására szólított fel. Legalább öt fogalom: *ország, hazá, nép, nemzet, állam* — pontos jelentését szükséges újra megfogalmaznunk, mert ezeket sűrűn összekeverik, nemcsak idehaza. Ismét át kell gondolnunk a hazafiság érzését és a nemzetközi elkötelezettség fogalmát is, valamint ezek kölcsönös összefüggését. Erősen hangsúlyozta: az egyháznak szerepe van a kisebbségekben élő magyarok kulturális kapcsolatának ápolásában, s ezt a felismert szerepet — minden politikai gyanúsítástól mentesen — a református egyház felelősséggel vállalja.

Czine Mihály egyetemi tanár előadásában *Balogh Edgár* tevékenységét hozta fel követendő példaként. Az erdélyi köztit egész életében a népek közötti megbékélésért munkálkodott, Csehszlovákiában, Magyarországon, Romániában egyaránt. A továbbiakban pedig arra keresett választ: *mi a lehetősége, szerepe a magyarságnak, mit adott eddig az emberiségnek ez a kis nemzeti közösség?* Volt idők — mondotta — amikor az amerikai atomkutató intézetben, az angol után, a magyar volt a leghasználat-

sabb nyelv. Élen jártunk a tudományban, a kultúrában, s — a történelem tanúsítja — a szabadságmozgalmakban is mindig bőven folyt a magyarság vére. Irodalmi példák alapján áttekintette a magyarság és a szomszéd népek alapvető hasonlóságait, a közös sorsot, az egymásra utaltságot. Szomorú tényként említette meg: az utóbbi időben erősödik népünkben a szétszóródás élménye, nyomasztóvá válik a nemzetzetudavara és a népi kötődés lazulása. Megítélése szerint a népek közötti testvériség érzése, még mindig inkább csak erős vágy, mint teljes valóság. A szomszédságban élő magyarság jelenlegi sorsa — állapította meg — még nem mindenütt a testvéri emelkedést jelzi, hanem a felforrzsolódás felé mutat. Számos felismert gonddal-bajjal szemben tehetetlenek vagyunk. Emiatt sokakban felöltik a régi „Herder-i jóslat”, a nemzethalál gondolata. Azzal is számot kell vetnünk, hogy több szomszédos nép másként értelmezi helyzetüket, sorsukat, mint mi. A nemzetiség híd szerepét sem vállalja mindenki. De ebben a helyzetben sem csüggedhetünk el, számunkra a cél változatlan: felmutassuk a közös kulturális érintkezési pontokat, a múlt valós tényeit. És a jelen eseményeit. Ebben az irodalomnak nagy szerepe lehet, összefoghatja a magyarságnak azt a részét is, melyet leszakított a történelem.

Kiss Gy. Csaba, az OSZK magyarságkutató csoportjának munkatársa, történelmi áttekintést adott a térségben élő népek *nemzeti ideológiájának* kifejlődéséről. röviden vázolta a magyar nemzet Trianon utáni megosztottságát. Az első világháború befejeztével milliós magyar tömegek kerültek a szomszédos államokba. Ezek részint egységes tömbökben, másrészt szórványokban élnek. A határon túli magyarság számára sajátosan jelentkezik a *nemzettudat* és a *haza* fogalma. A mai magyarságnál a nemzet és az ország térbeli kiterjedése nem azonos, a nemzeti egységet az *anyanyelv* teremti meg. Előadása nagyobb részében, gazdag külföldi forrásanyagra támaszkodva, a kelet-közép-európai nemzetek mitológiájának keletkezését, a modern nemzetállamok kialakulását elemezte. Arról a problémáról beszélt, mellyel a múlt századi nemzetbresztők találták szembe magukat: hol a haza határa? A történelmi jogra hivatkozó nemzeti ideológusok gyakran estek abba a tévhitbe — állapította meg —, hogy a megálmódott hazát, olyan területekre is jócskán kiterjesztették, ahol a valóságban csak kisebbségben, vagy csupán szórványokban éltek az illető nyelvet beszélők. Ennek a törekvésnek lett a késői következménye a nyelvi türelmetlenség, az anyanyelv használata ellen hozott intézkedések sorozata. Előadása felölelte a Habsburg, a cári orosz és a török birodalom keretében élt népek XIX. és XX. századi nemzeti törekvéseit.

Az 1943. évi résztvevők csoportja

Balról jobbra: Mohácsi László, Sebestyén László, Györfly Sándor, Balogh Edgár, Kanyar József, Püski Sándor, Püski Sándorné, Somodi István, Fitos Vilmos, Kulifay Albert, Kulifay Albertné, Kálmán Lajos, Denke Gergely

Varga Csaba író-szociológus előadása módszerül a közös gondolkozásra készítetést választotta. Csupán a tisztázandó feladatok körét sorolta fel húsz tételben, s röviden utalt a megoldások lehetséges útjára. A kérdések nagy része a Németh László által is megoldásra érett problémákból indult ki, azok újraértelmezésére ösztönzött. Vezérgondolatul a kelet-európai *minőségi embertípus* kialakítását választotta. Ennek megteremtése — véleménye szerint — csak gyökeres gazdasági és kulturális reformok útján lehetséges. Létezésének feltételeit pedig a „testvériség”, a szomszéd népekkel való őszinte barátság alapozhatja meg. Olyan kapcsolatok szükségesek a kívánatos jövőben — vallotta a szociológus —, melyek tovább építik a nemzetek (nemzetiségek) között a kulturális és a gazdasági együttműködést — ugyanakkor fokozzák az autonómiák, a szuverén egységek szerepét. A térség szervezete Európának, ezért feladatunk a közös értékek védelme, a minőségi Európa kialakítása is. Megmaradásunk záloga: megújulás a gazdasági életben, kultúrában, ez utóbbiban főleg a kultúraátadás feladata vár reformra. Le kell győznünk az alkoholizmust, a népességszökkenést. A kulturális reform célja: lojális munkaerő helyett felelős személyiségek nevelése. A továbbiakban *Kósa László* egyetemi docens a néprajztudomány, *Bolyki János*

pedig a teológia szemszögéből közelítette meg a tanácskozás témakörét. Az elhangzott előadásokat Győrffy Sándor, Püski Sándor, Balogh Edgár, Somodi István és Denke Gergely hozzászólása egészítette ki.

A második napon került sor a megemlékezésekre. Havas Gábor a közelmúltban elhunyt, egykori szárszói résztvevő, Barcza Gedeon munkásságát méltatta. A mintegy 70 fős csoport — köztük a régi találkozókon részt vettek gyűrűlő csapata — megkoszorúzta az 1943-as konferencia emlékére 1984-ben elhelyezett emléktáblát. A Hazafias Népfront nevében Kanyar József levéltár-igazgató, a Honismereti Bizottság és a Szárszói Baráti Kör elnöke, a Református Egyház képviselőjében pedig Papp János koszorúzott. Délután a Forrás Kör irodalmi műsorát élveztek az egybegyűltek, majd elzárándokoltak a József Attila első sírhelyén felállított emlékműhöz, ahol Medvigy Endre helyezte el az emlékező kegyelet koszorúját.

Hajdú Demeter Dénes

A Budavár emlékérem-sorozat¹

Az 1986-os esztendő egyik kiemelkedő hazai emlékünnepe sorozata zajlott le augusztus végén és szeptember elején Buda török uralom alóli felszabadulásának 300. évfordulóján. A figyelem érthető, hiszen a nevezetes esemény — a török félhold és lófarkas lobogó felváltása az ostromló keresztény seregek zászlóival a Budai Vár fokán — fordulatot hozott az európai kontinens egészének hatalmi viszonyaiban. Történelmi mérföldkővé természetesen elsősorban a magyarok és a közép-kelet-európai régió más népei számára vált. Buda visszavívása a török hódoltság fokozatos felszámolásának kezdetét jelezte: és az oszmán iga teljes lezárásának reményét csillantotta fel a Duna-táj és a Balkán nemzeti számára. Vele — az évszázados stagnálás és visszafejlődés után — az előrelépés és a felzárkózás lehetősége nyílt meg a sokat szenvedett terület lakói előtt. Buda felszabadulását nemzetközi összefogás segítette elő, amelyből a hadsziintér Magyarország tevékenyen kivette a részét. Emiatt a Szent Liga — a Habsburg Birodalom, Velence és Lengyelország XI. Ince pápa védnöksége alatt létrejött szövetsége — csapatainak diadalát három évszázad távlatából is sok nép örzi sorsfordító dátumként emlékeztetében.

Az évforduló megünneplésére Budavári Emlékbizottság alakult: kiállításokkal, honi és külföldi szakemberek részvételével lebonyolított tudományos ülésszakokkal, koszorúzással, főpapi hálaadó szentmisével róta le tiszteletét az ország és — hazánkba küldött képviselői, diplomáciai testületei útján — a nemzetközi közvélemény a 300 évvel ezelőti győzelem hőseinek emléke előtt.

A megemlékező kulturális eseményeken a nyugati magyarság küldöttei is jelen voltak. Az amerikai Magyar Életét és Jövőjét Mozgalom — Hungarians for Life and Future — vezetői egy öt darabból álló érem-sorozat elkészítését kezdeményezték a jeles évfordulóra. Ez a harc döntő mozzanatait örökíti meg: XI. Ince pápa szerepét a keresztény országok összefogásában, a felszabadító seregek gyülekezését Párkánynál, Buda ostromát, a végyárak küzdelmét, a három részre szakított ország élet-halál harcát s hozzájárulását Európa védelméhez. A bronz és aranyozott változatban elkészült érmekhez kétnyelvű: angol — magyar ismertető füzet járul.

Az alkotó Bodó Sándor 1920-ban Magyarországon született, Budapesten végezte az Iparművészeti Főiskolát és 1957 óta él az Egyesült Államokban. Kezdetben a portréfestészet és a szobrászat vonzotta, majd figyelmé mind határozottabban a történelmi tárgyú festészet és éremművészet felé fordult, mely területen munkásságát nemzetközi elismerés övezi. A Budavár-sorozat megalkotásával a művész nemzetünk történelmi áldozatvállalásának, Európa és a magyarság sorsközösségének állított méltó emléket.

A plakettek megszületését tiszteletre méltó munkával és anyagi erőfeszítéssel támogató külföldi magyar szervezet 1986 szeptemberében nemcsak a Budavári Emlékbizottság tagjait és az országos közgyűjteményeket ajándékozta meg az érmekkel, hanem egy kicsit az óhaza egészét, sőt az egyetemes magyarságot is. Elismerés és köszönet jár érte.

Joó Rudolf

A Pável Ágoston-centenárium eseményei

Mint arról a Honismeret 1986. évi 4. száma is beszámolt (Tungli Gyula: Pável Ágoston emlékezete), ezekben a hónapokban ünnepeltük egy vérbeli „hidépitő” születésének századik évfordulóját. Pável Ágoston egyike volt közelmúltunk polihistorainak: mint szlavista, néprajzos, múzeum- és könyvtárvezető, pedagógus, közéleti ember, költő, műfordító s lapszerkesztő egyaránt maradandót alkotott. Mivel szülőföldjén: a ma Szlovéniahoz tartozó Muravidéken, a tevékenysége fő színhelyét adó Vas megyében s a fővárosban is megünneptették számos formában az évfordulót, szükségesnek érezzük az események számbavételét.

A jubileum jelentőségét jól példázza, hogy Szombathelyen már 1983 telén megalakult a Pável-emlékbizottság. A Szabó László megyei tanácselnök-helyettes és Zsámboki Árpád közművelődési csoportvezető irányította testület rendszeres ülésein fokról fokra körvonalazódtak a később megvalósult teendők. Időrend-

¹Az érme képét lásd a hátsó borítón (Szerk).

ben először 1985 tavaszán Pável Ágoston *honismereti vetélkedőt* szerveztek a megyeszékhely általános iskolái. Egy évvel később a hagyományos nemzetiségi nap keretében a szentgotthárdi *helytörténeti és nemzetiségi múzeum* felvette a hazai szlovénység legnagyobb alakjának a nevét.

1986. október 9—11. között Szombathely városa nyújtott méltó környezetet a páveli életműről és a szlovén—magyar kulturális kapcsolatokról rendezett *tudományos ülésszaknak*. A vajdasági, szlovéniai és magyarországi előadók — szám szerint tizennégyen — színvonalas referátumokban mutatták be Pável Ágoston munkásságát gyakorlatilag az által művelt valamennyi szakterület szémszögéből. A példamutatóan megrendezett tanácskozáson *Milovan Zidar* jugoszláv nagykövet, mindkét ország írószövetsége és tudományos akadémiaja, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, valamint az újvidéki Hungarológiai Intézet is képviseltette magát. Az elhangzott előadások szövegét a Pável Ágoston által alapított helytörténeti folyóirat, a *Vasi Szemle* 1987. évi 1. száma közli.

A konferencia résztvevői megkoszorúzták az ünnepelt lakóházát és részt vettek *mellszobrának* felavatásán. *Acz József* szobrászművész alkotását a múzeum előtti parkban, a Pável-sétányon leplezték le. A város a szobor még egy példányát elkészítve a szülőfalunak: Vashidegkútnak (Cankova) ajándékozta, amelyet — nem kevésbé ünnepélyes külsőségek között — szeptember végén helyeztek el a község főterén.

A határ két oldalán összesen három *kiállítás* állított emléket Pável Ágostonnak. A muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár a Miško Kranjec Kultúrközpontban dokumentumkiállítást rendezett a sokoldalú közember munkásságából. Hasonló jellegű életmű-kiállítás nyílt a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtárban is — a kéziratok, levelezés, fényképek, könyvek és használati tárgyak együttesét novemberben a budapesti Állami Gorkij Könyvtár is bemutatta. A leglátványosabb kiállítást a Savaria Múzeumban *Mukicsné Kozár Mária* állította össze az etnológus és múzeumszervező Pável tevékenységéről, az általa gyűjtött tárgyi néprajzi és szokásanyagból. A Vasi Múzeumfaluban három *emlékplakét* ültettek a skanzen létrehozásában meghatározó szerepet játszott *Pável Ágoston*, *Bárdosi János* és *Tóth János* tiszteletére.

A numizmatikusok kezdeményezték egy *Pável-emlékérem* elkészítését, amelyet a jubileumban ezüst- és bronzváltozatban verettek. A megye tanácsi és népfrontszerveinek javaslatára a honismeret, helytörténet és közművelődés munkásainak elismerésül *Pável Ágoston-emlékplakettet* alapítottak. Az első ízben adományozott kitüntetés tulajdonosai 1986-ban a következők lettek: *Kiss Gyula* ny. főiskolai docens, *Simoné Pável Judit* tanárnő, *Horváth Ferenc* ny. levéltárigazgató, *Kuntár Lajos*, a Vasi Honismereti Közlemények műszaki szerkesztője, *Pethő Gyula*, a megyei könyvtár helyettes igazgatója, *Madách Károly* körmeneti helytörténész, *Nadasdy Lajos* celdömölki református lelkész, *Naszáros István* sárvári szakkörvezető, *Pomodó József* nagygyeresdi tanár és *Wellner Lőrinc*, a csepregi helytörténeti gyűjtemény létrehozója.

A budapesti Vasiak Baráti Köre két *emlékestet* is szervezett neves előadóművészek, kórusok és hangszeres együttesek részvételével. Áprilisban a szlovének lakta rábavidéki Felsőszőlőnk, októberben a fővárosi Metró Klub volt a kétnyelvű megemlékezések színhelye. Ez utóbbin Pável verseiből, műfordításaiból többek között *Rab Edü*, *Bánffy György* és *Keres Emil* adott elő, a zenei programban pedig *Béres Ferenc* és a budapesti *délszláv gimnázium tamburazenekara* is szerepelt.

Öt kiadvány jelent meg az évfordulóra. A legrangosabb közülük a *Pável Judit* szerkesztette szép kiállítású könyv, amelyet a megye — a tíz év előtti tanulmány- és cikkgyűjtemény mintegy folytatásaként — Pável Ágoston válogatott műfordításaiból és verseiből adott ki. A muraszombati Pomurska zalozba és a budapesti Európa Könyvkiadó két nyelven adta közre *Ivan Cankar*: Mihaszna Marko és Mátyás király című regényét, Pável fordításában. Művelődéstörténeti interjúk füzérét jelentette meg az Állami Gorkij Könyvtár és Vas Megye Tanácsa Pável Ágostonról: *Székely András Bertalan*, valamint *Mukics Ferenc* szlovén és magyar nyelvű kötete a *Két nép hú fia* címet viseli. A Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár *Tilcsikné Pásztor Agnes* összeállításában Pável életrajzi bibliográfiájával ünnepelte a jubileumot. Végül a már említett Vasiak Baráti Köre adta ki *Domonkos János* füzetét az életút legfontosabb állomásairól.

A Pável-centenárium utóhullámai lassan elúlnak. Rajtunk múlik, hogy örökségét a hétköznapok gyakorlatába is átültsük.

Székely András Bertalan

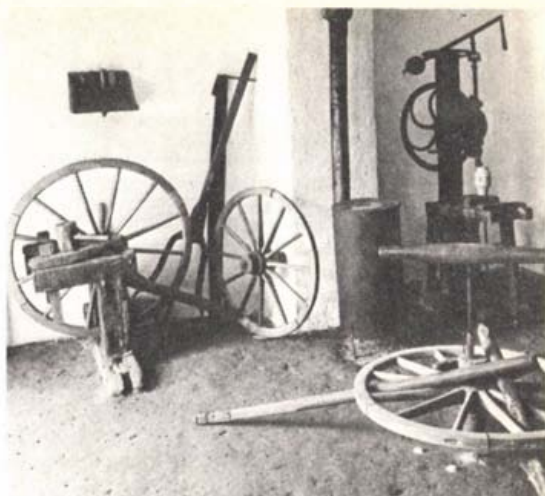
A makói szabadtéri néprajzi gyűjtemény

A makói József Attila Múzeum udvarán a már régebben odaszállított szántalpas és kőlabas hombarok mellé újabb épületek kerültek. Az irodalomtörténeti emlékeket őrző Espersit-ház udvara és az új múzeum épülete közötti terület szinte kínálta a lehetőséget, hogy szabadtéri néprajzi együttest alakítsanak ki rajta, amit jelentős társadalmi összefogással, dr. Tóth Ferenc múzeumigazgató irányításával sikerült is megvalósítani. Az utóbbi két évben *négy új kiállítással* gyarapodott múzeumunk. Külön örömet okoz ez a múzeum dolgozóinak, mivel a néprajzi gyűjtemény több mint 12 ezer darabjából az állandó kiállításon csak 200 körüli tárgy látható.

Az apátfalvi ház. Az egyik legszebb látványában is legmutatósabb kiállítás egy volt melléképületből átalakított — apátfalvi ház. (A munkát az Apátfalvi Aranykalász MgTsz végezte.) A ház berendezéséhez

Lakószoba az apátfalvi házban (részlet)

Bognárműhely (részlet)

Putri (Dömötör Mihály felvételei)

Banner Jánosnak az 1920-as években készült néprajzi felvételeit és a hozzá készült dolgozatát használtuk fel, amely a múzeum adattárában található. Egy gazdag család három helyiségből (tisztaszoba, lakószoba, konyha) álló házat láthatjuk. Az épületbe egyetlen bejárat szolgál, megpedig a konyhába, onnan nyílik egy-egy ajtó a szobákba. A konyha, amelyet vidékünkön pitvarnak neveznek, két részből áll. Középen a tányérokkel teli bolthajtás, mögötte a kispadkán, a falakon és a szabadkérmény környékén a sütés-főzés eszközei találhatók. A tisztaszoba — amelyet csak ünnepeken, halotti torokon vagy megtisztelt vendég látogatása esetén használtak — sarkos elrendezésű. A bal sarokban két, egymással végnek állított, fehér himzéssel dúsan díszített párnákkal felvetett ágy található, előtte kanapé. Vele párhuzamosan a másik sarokban van a sarokpad az asztallal. A sarokpad Farkas Anna és Langó András számára készült 1913-ban. Külön figyelmet érdemel az apátfalvi festett bútor, amely sajátos stílusában akkor virágzott, amikor Makón már nem volt divatban. A makói élénk, dinamikus sötétkék-piros színek Apátfalván a század első évtizedeire letompultak. A „pátfalvi” bútor alapszíne világoskék, virágai apróbbak, kevésbé feltűnőek. A lakószoba berendezési elve az előzőhöz hasonló, de nem díszes, hanem egyszerű, a mindennapi használatához alkalmazkodott. Mindkét szobában közvetlenül a mennyezet alól színes szalagokon szentképek sora lóg.

A kovács- és bognárműhely az udvar végében épült fel, a fővárosi Makóiak Baráti Köre, a Lenin MgTsz és a Városvédő Egyesület támogatásával. A makói iparosokról Palugyi Imre 1855-ben azt írja, hogy „... mindazon magyar mesteremberek, akik a köznép mindennapi szükségű czikkeit állítják elő, nagy számmal vannak ...”. A gazdasági eszközöket készítő és javító iparágaknak a jelentősége a későbbiekben sem csökkent, így a kovács- és bognármesterek munkájára szükség volt egészen a nagyüzemi gazdálkodás kialakulásáig. E két mesterség, a munka jellegéből adódóan, egymást kiegészítő tevékenységet

folylat, ezért szinte minden kovácsnak megszokott bognártársa volt. Műhelyük is legtöbbször egymáshoz közel, vagy mint esetünkben is, egymás mellett állt.

A múzeumban megépített két műhely eredeti állapotában Makón, a Zrínyi u. 44. számú épületben, Farkas Péter kovács- és Bagosi Sándor bognármestereké volt. A *kovácsműhely* berendezése — amely két nemzedéket szolgált — mintegy 350 darabból áll. A kovácsmester munkájának nagy részét a bognárral együtt készített új kocsik vasalása adta. Ezenkívül fontos része volt a kovácsmunkának a ló patkolása, a gazdálkodáshoz szükséges eszközök készítése, javítása. Régebben a kovácsok, maga Farkas Péter is, értettek a ló betegségeinek a gyógyításához is. A mester szerszámait általában maga készítette. A műhelyben központi helyet foglal el a *kohó*, amelyet lábbal hajtott bőrfújtatóval működtettek és az izzó vas megmunkálásához szükséges, a kohó közvetlen közelében elhelyezett üllő, körötte kisebb és nagyobb kalapácsokkal. A sarokban a szerszámártató bakon vannak a különböző kalapácsok, steklik (üllőbetétek), a falon a különböző nagyságú és formájú tűzifogók. Külön egy dobozban vannak a patkoláshoz szükséges eszközök: patafaragó kés, patkolókalapács, körömráspoly stb. (Lásd a borítón.)

A *bognárműhely* berendezésében a Bagosi mestertől gyűjteményünkbe került tárgyakat kiegészítettük a Bugyi Ferenc 1880-ban alapított műhelyéből hozzánk került munkaeszközeivel, felszerelési tárgyaival, valamint Majsai Mihály talicskakészítő mester eszközeivel. A bognárok új kocsit, szánkót, talicskát, valamint különböző, a mezőgazdaságban használt faszerszámokat készítettek, javítottak. A sokrétű feladat elvégzéséhez szükséges szerszámok (esztergapad, gyalupad, fűrő, köszörű, vésők stb.) meghatározott rendben sorakoztak a különböző tartókon, állványokon. A faragást a faragószéken végezték, amelynek igen szép, elől tulipános díszítésű darabja a Bugyi-féle műhelyből került a kiállításba. A kerék összeállítására szolgált a műhely bal sarkába helyezett kerékszék. A lyukasfa valaha a gyalupadot helyettesítette.

A *putri* az elmúlt évben épült meg (a Városvédő Egyesület segítségével). A XX. század elejéig a városzéli szegények lakhelye volt. Mint Tóth Ferenc, a makói népi építészet legjobb ismerője A makói ház című munkájában írja, a napjainkig fellelhető legősibb tetőszerkezetet a szelemenes, padlás nélküli putrik képviseli. „Vidékünkön a legkezdetelegesebb tetőfedés a bogárhátú putri sárral történő letapasztása volt. Ezt évről évre gondozni, tapasztni kellett, mert különben a víz hamar utat talált magának. Makón a nádból, gyékényből, szűpből készült tetőt gaztetőnek nevezik.” A ház kétosztatú, szabadkérményes.

A makói népi építészet különböző korszakainak és a kismesterségeknek a bemutatása a tervek szerint tovább folytatódik.

Dr. Markos Gyöngyi

Kerékpáron Kelet- Szlovákiában

Rákóczi Ferenc szobra Borsiban — és Zsuzsika,
a legijobb tûrázó (Hermel Éva)

Öt esztendő után ismét a Bodroghöz és az Ung-vidék adott otthont a XII. honismereti kerékpártúra résztvevőinek.

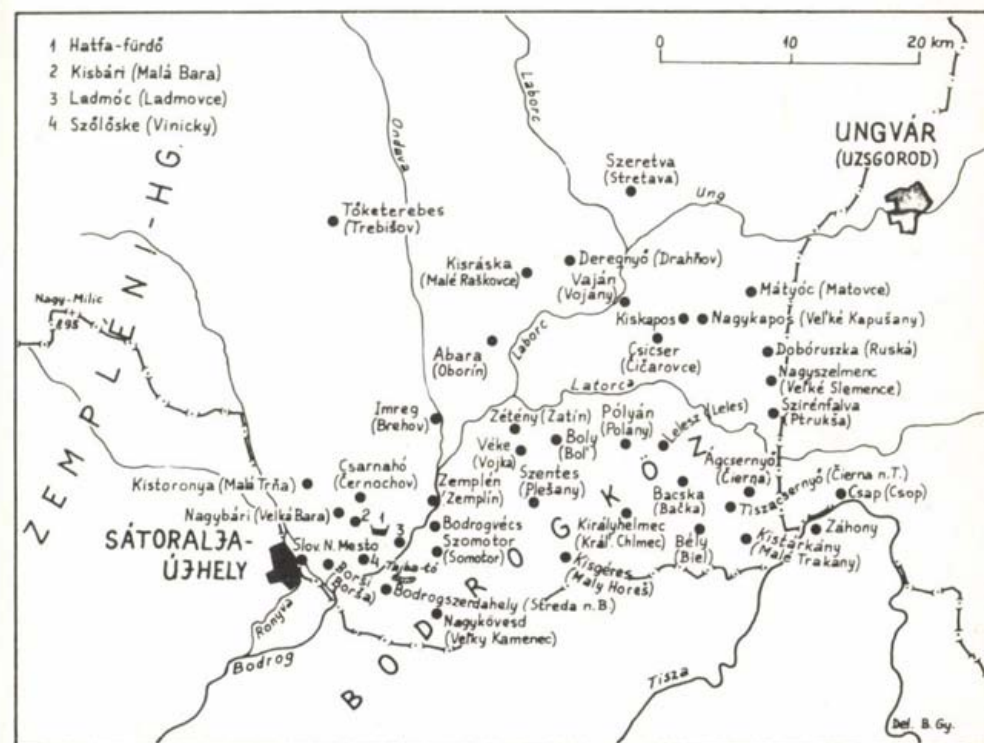
Folyamatosan érkeztek a túrázni vágyók Borsiba (Borša) a kastély melletti parkba, a túra első „gyülekező” napján. Voltak, akik kerékpáron, voltak, akik más közlekedési eszközön tették meg az idevezető utat. A legnagyobb elismerést a párkányi (Sturovo) alapiskola 10 tanulója érdemli, akik Keszegh Pál, Káplóczy Beáta, Stugel Ágnes tanárok, valamint három középiskolás diák vezetése és felügyelete alatt Nagykürtös (Vel'ký Krtíš) érintésével kerékpáron érkeztek a túrára. Hosszabb pihenőt csak Somodiban (Drienovec), az éppen akkor zajló járási művelődési táborban tartottak.

Béres Mária, a Járási Nemzeti Bizottság kulturális osztálya szakfelügyelőjének és Ripcsu Rudolf, a Csemadok járási bizottsága titkárának üdvözlete után M. Molnár László nyitotta meg a turát és az ugyanakkor zajló, s a túra kezdetét is jelentő V. járási művelődési táborát. A gyülekezőhely Borsi (Borsa) legnevezetesebb történelmi értéke, a XVII. század elején épült kastély. 1676. március 27-én itt született II. Rákóczi Ferenc. Emlékét a kastély falára 1881-ben elhelyezett emléktábla, s a kastély előtt 1969-ben felállított szobra (alkotója Mayer Ede, 1907) őrzi. A kastély adott otthont az 1950—1951-ben a II. Barátság Vasútvonal építését irányító törzskarnak is. Sajnos a kastély állapota nem jó, s a környéket övező szemétdombok még lehangolóbbá teszik a képet. Remélhetőleg a közeljövőben elkezdődnek a felújítási munkák, s a tervek szerint a Rákóczi emlékszoba mellett múzeum, kiállítóterem, kulturális helyiségek kapnak majd benne helyet. A kastély árkádjá alatt Balassa Zoltán kassai helytörténész a II. honismereti kerékpártúra emlékeit idézte fel, amely 1976. augusztus 6-án, ugyancsak Borsiból indult, majd ismertette a parkban álló Rákóczi-szobor rövid történetét.

A járási székhely, Töketerebes (Trebisov) volt a túrázók egyik csoportjának úti célja. Itt a neogótikus, 1893-ban épített Andrassy-mauzóleumot, az egykori vár köveiből az 1780-as években készült Andrassy-kastélyt (ma kórház), valamint a múzeumot tekintették meg. Egy másik csoport rövidebb, de látnivalókban változatosabb útvonalat választott, amely a történelmi borvidéken haladt keresztül. Kisbáriban (Malá Bara) a gótikus átalakítású Árpád-kori templom, s a környékről szóló előadás volt az első megálló. A faluba egykor szőlőműves olaszokat telepítettek. A szomszédos Nagybári (Vel'ká Bara) a borvidék „kapuja”, a közeli Szőlőskén (Vinický) szőlészeti és borászati középiskola működik. Az elsősorban gyógyvizéről ismert Hatfa-fürdőt is fölkeresték a túrázók, majd Csarnahó (Cernochov) következett, amelynek egykor jellegzetes házaiból még ma is látható egy-kettő. A közelgő viharfelhők miatti pihenő után indult a társaság Kistoronyába (Malá Trna). A falu történelmi értékei mellett az alatta húzódó pincesoráról nevezetes. A bennük található nemes penész (*Botrytis cinerea*) „közreműködésével” alakul át a szőlőmust a pincék kincsevő, hegyaljai borrá.

A XVII—XVIII. század Habsburg ellenes harcairól szólt az első esti előadás, majd Bogoly János, a nagykaposi (Vel'ké Kapušany) üttörőház igazgatója a Latorca-mente növényvilágát mutatta be. A természethez fűződő szeretete, szakértelme, élvezetes előadása, magyarázata maradó élményt nyújtott valamennyi résztvevőnek. A napot a kerékpártúrák krónikája zárta.

A XIII. században már várral rendelkező — akkor Vásáros-Szerdahely; Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) — volt a következő nap első megállója. A várat 1670-ben Spork osztrák tábornok leromboltatta, köveiből pedig a Vécsey család 1700-ban kastélyt építtetett, amely ma is látható. Erről történelmi előadást hallgattak meg a kerekzők az udvaron, de a kiállítást nem tudták megtekinteni, ugyanis zárva

volt. A közeli Tajba tavat macsári teknősök lakják, s ezért védelmi területé nyilvánították. Honfoglalás-kori települések, Bodrogvécs (Somotor cast Véc) és Somotor (Somotor) érintésével Nagykövesdre (Vel'ky Kamenec) jutottak a túrázók. A falu legérdekesebb látnivalója a várrom. Maga a vár 1040-ben épült, 1673-ban császári parancsra felrobantották. Falai között Szunyogh Judit pedagógus idézte fel az évszázadok eseményeit.

Délután folklorcsoportok fellépésének tapsolhattak a tábor lakói, majd az ünnepélyes „kopjafa” avatásra került sor. Alkotója Ferenc György amatőr képzőművész, aki a tábor három napja alatt faragta ki, a táborozók segítségével. Este D. Varga László néprajzgyűjtő diavetítéssel egybekötött „Bevezetés Ungvidék táji-történetébe” című előadása zárta a napot.

Nem kedvezett az időjárás a túra harmadik napján. Táborbontás után fel-felújuló, s a sík útra „hegyeket varázsoló” oldalszélben indult el a társaság. Először a Ladmóci (Ladmovce) gyógyforrás vizét kóstolhatták meg, majd a Bodrog „születése” melletti kis falu, Zemplén (Zemplin) következett. Anonymus szerint itt hódolt meg Zalán bolgár fejedelem Árpádnak. A település 1964-ben az érdeklődés középpontjába került, mert régészeti ásatások során a Szélmalom nevű dombján az I–II. századbeli temetőt találtak, majd az eddig ismert legzadagabb honfoglaláskori sírt tárták fel. Arany és ezüst ékszerek, övdíszek, löszerszámok, használati tárgyak kerültek elő. Az itt eltemetett személy — valószínűleg vezér — kiléte felől még ma is nagyon sok vita folyik. Móríc Zsigmond gyermekéveinek színhelyén Imregen (Brehov) és Abarán (Oborin) keresztül Kistráskára (Malé Raskovce) jutottak a túrázók, ahol a falu tájházának udvarán Horvay László, a Csemadok helyi szervezetének elnöke üdvözölte őket. A szemerkélő eső ellenére izlett a finom gulyás, amit a falu néprajzi emlékeit bemutató kiállítás meglátogatása követett. Ezután egy nem kerékpározásra tervezett mezei úton keresztül Vaján (Vojany) felé indultak tovább a kerekzők. A falu mellett épült fel Csehszlovákia legnagyobb hőerőműve, 300 méteres kéménye messzire ellátszik. Borongós, esős időben érték el Csicsert (Čičarovce), ahonnan a nem épp legszerencsésebb helyen kiválasztott táborhelyre jutottak. Feszült légkörben vertük fel a sátrakat, s a hangulat csak késő este, a hatalmas táborbortú mellett enyhült meg kissé. Közben az érdeklődők D. Varga László előadását is meghallgatták a Latorcán üzött ősi halászlai módszerekről.

A másnapi ragyogó napsütés rövid idő alatt feledtette az előző nap komorságát. Az egykori székely település, Deregnő (Drahov) volt a nap első megállója. Az omladozó Lónyay-kastély bejáratánál a környék művelődéstörténetéről esett szó, a közeli református templomban pedig Csoma László lelkész tartott érdekes előadást a falu lakóiról, történelméről. Az állandó késések miatt rövidült a túra útvonala. Így csak néhányan látogatták meg Szeretvát (Stretava), a „teknős” cigányok faluját, ahonnan emlékül szép fakanelakot hoztak magukkal. A délután nagy része Nagykaposon (Vel'ké Kapušany) telt el. Az ősi település évszázadokon keresztül fontos forgalmi gócpont, a XVII. században Ung vármegye székhelye volt. A szomszédos Kiskaposon született Erdélyi János író, a magyar népköltészet egyik első gyűjtője, akinek felkeresték a szobrát és a művelődési házban berendezett emlékszobáját, majd Ferenc Györgyöt, a tábortól kopjafa faragóját látogatták meg. Este Bodnár Lajos néprajzgyűjtő bemutatta a terület történelmi és néprajzi érdekességeit, Czapp Béla bácsi pedig néhány szép népdalt énekelt.

Látnivalókban bővelkedett a következő nap is. A délelőtti szabadfoglalkozás keretében az egyik csoport Bogoly János vezetésével az ártéri területet nézte meg, egy másik társaság a Csicser határában lévő kőkori ásatások színhelyére látogatott el. Az aznapi túra első állomása Mátyóc (Mat'ovce) volt, a Csemadok helyi szervezete és a nemzeti bizottság képviselői fogadták őket.

Eger vára hős védőjének, Dobó Istvánnak szülőhelye, Dobóruszka (Ruská), Gárdonyi Géza: Egri csillagok című regényének eseményeit idézte fel a résztvevőknek, a 1500-ból származó templomban egy érdekes előadás meghallgatása után a hős sírjának két részletét is megnézheték. Valószínűleg sokáig emlékezetes marad a látogatókban a faragott kapufélfairól ismert Nagyszelmenc (Vel'ké Slamence) jellegzetes foltcája. A nap utolsó megállója Szirénfalva (Ptrukša) volt, ahol a szép fejfás temetőt nézték meg a fiatalok.

Sok volt az üresjárat a túra második „költözőkörös” napján. Zetény (Zatin), Véke (Vojka), Boly (Bol'), Pólyán (Pol'any) — érdekessége az ún. csónakos fejfás temető — érintésével Lelesz (Leles) volt a nap legérdekesebb látnivalója. A falu Bodrogköz legősibb települése, premontrei apátságát 1180-ban alapította a váci püspök. Prépostsága évszázadokon keresztül „hiteles hely” volt. Értékes levéltárát évekkel ezelőtt jászói anyaházba szállították, ahonnan valószínűleg Türoszentmártonba (Martin) került a többi jászói anyaggal együtt. Rendi temploma a XIV. században épült. II. Endre itt helyezte el a meggyilkolt Gertrudis királynő szivét. Rendházában jelenleg mezőgazdasági középiskola működik. A templom megtekintése után a rendházban levő, nagyon elhanyagolt — raktárnak használt! — kápolnát is láthatták a túra résztvevői. Szomorú látványt nyújtottak a falakon már alig látható, omladozó freskók. A szép Árpád-kori templommal rendelkező Bacskán (Bačka), majd Ágcserynön (Cerná), Tiszacserynön (Cierna nad Tisou) a túra utolsó táborhelyére, a Kistárkány (Malé Trakany) melletti Tisza-partra vezetett a további útvonal. Itt a helybeliek a vidék egyik jellegzetes ételével, a töltött káposztával fogadták őket.

Szentesen (Plešany) kezdődött az utolsó túrás nap. Az 1794-ben átépített gótikus református templom festett mennyezete és karzata alatt Papp Zoltán lelkész tartott előadást a környék történelméről, érdekességeiről. Az elmondottakat a szentesi ősemlék maradványainak bemutatása tette teljessé. Kisgéresen (Malý Hores) Nagy Menyhért amatőr festőművésznél a festményeiből összeállított kiállítást tekintették meg, majd az ősi pincsest is meglátogatták a résztvevők, amelyek a falu hadas településének emlékét is őrzik. Ezután a szlovákiai Tiszahát legnagyobb helysége, Királyhelme (Kráľovský Chlmec) következett. Az útszéli vendéglő kellemes környezetében elfogyasztott ebéd közben Siska József néprajzgyűjtő tartott

előadást Bodrogköz népi ételeiről, szötteseiről. A művelődési ház falán Petőfi Sándor 1847-es látogatására utaló emléktáblát, benne pedig szöttesekből összeállított kiállítást néztek meg a lassan már fáradó kerekézők. A városnéző séta a Lorántffy Zsuzsa által épített kastélynál folytatódott, majd a Perényiek építette vár megmaradt falainál ért véget. A nap s egyben a túra utolsó megállóját is jelentette a bélyi (Biel) kastély, amely sorstársaihoz hasonlóan nagyon rossz állapotban van.

A táborba érkezőket színes kulturális műsorral lepték meg a helybeliek. Az esti tábortűznél Petrik Andor tanár Kistárkány gazdag történelméről mesélt. Az ezt követő tábortűz főszereplője sajnos csak az utolsó napra megérkezett Kuncz László, a Pécsi Nemzeti Színház énekeke lett.

Esőben ébredtek a túrázók a zárónapon. A délelőtre csak egy séta maradt a közeli hármashatárhoz, amely lényegében a XII. honismereti kerékpártúra befejezését is jelentette. Előkészítője és irányítója M. Molnár László az előfordult hiányosságok ellenére is jó munkát végzett, s teljesítményéért dicséretet érdemel. Jövőre a Garam-mentén találkozhatnak újra a túrázni vágyók.

Puntigán József

Az irodalmi társaságok első országos találkozásáról

A Radnóti Irodalmi Társaság kezdeményezésére a Hazafias Népfront Győr-Sopron Megyei Bizottsága adott otthont 1986 októberében az irodalmi társaságok első országos találkozásának Győrött. Huszonnégy társaságot tart nyilván a népfront, s szép számmal egybegyűlt képviselőik a közös dolgok megbeszélésének szükségességéről szóltak. Vannak igen nagy hagyományokkal rendelkező egyesületek — mint a kecskeméti Katona József Társaság —, s vannak olyanok, amelyek korábbi előzményeket megújítva a közelmúltban alakultak meg — mint a Zemplénben és Abaújban működő Kazinczy Ferenc Társaság —, sőt most formálódó körökről is tudunk (ilyen például a nyíregyházi Bessenyei György Társaság). Sokszinűség mutatkozik meg abban is, hogy milyen célokat szolgálnak az egyesületek, kikből tevődik össze tagságuk.

Beszélt arról bevezető előadásában *Köpeczi Béla* művelődési miniszter is: „Örülünk annak, hogy ilyen sokfajta a kezdeményezés, sokrétű a tevékenység, egyszóval, hogy érvényesül a sokféleség, a sokszinűség. Úgy vélem, nagy hiba volna, ha uniformizálni akarnánk, akár jogi, akár szakmai szempontokra való hivatkozással. Az természetes, hogy az irodalmi társaságoknak legyen valami közös nevezőjük, s ez nyilvánvalóan az irodalommal való foglalkozás, akár egy író vagy egy kor irodalmával, akár a regionális vagy helyi hagyományokkal, akár irodalmi műfajokkal vagy irányzatokkal. (...) Olyan helyzetben, amikor Magyarországon is jelen vannak a fogyasztói kultúra divatáramlatai, és ahol intézmények és közönség nehéz helyzetbe került az értékkiválasztásban, közvéleményt kell formálni éspedig az érték jegyében. Az irodalmi társaságok legszebb hagyományai között azokat tartjuk különösen számon, amelyek képesek voltak az adott időszakban közvéleményt formálni, akárcsak kisebb csoportok közvéleményét, amely azonban hatott szélesebb körökre is. Azt természetesen tarthatjuk, hogy az egyes társaságoknak különféle vonzódásai legyenek, de azt hiszem, azt ki kell mondanunk, hogy mindenkinek vállalni kell az orientálás feladatát.” Hangsúlyozta továbbá a társadalmi kezdeményezések kibontakoztatásának fontosságát, az egyes emberek aktivitását önmaguk és a közösség javára megvalósító demokratizmus jelentőségét. A társaságok nem a közművelődési, társadalmi intézményrendszer ellenében, hanem azzal együttműködésben munkálkodhatnak sikerrel.

A tanácskozáson elhangzott hűsz felszólalás az irodalmi egyesületek tevékenységének sokszinűségét tanúsította. Szó esett a társaságoknak más szervezetekkel való együttműködéséről, a kiadói tevékenységről, az irodalom népszerűsítésében vállalt szerepről, a hagyományörzés és hagyományteremtés lehetőségeiről, az alkotó létkör kialakulásáról, az egészséges helyi tudat formálásáról, a kultúra demokratizálásának eredményeiről. Meggyőződhettünk róla, hogy az irodalmi társaságok léteben olyan energiaforrások rejlenek, amelyek határozatosan hozzájárulhatnak társadalmi és kulturális előrehaladásukhoz egy adott körben. Jó ügyet szolgál a Hazafias Népfront, amikor a társaságok törekvéseit támogatja, s amikor fórumot teremt az együttműködésre.

K. D.

Citerások Tiszakécskén

1986 nyarán három héten át citeraszótól volt hangos a tiszakécskei Móricz Zsigmond Gimnázium és Diákotthon. A citerabarátok klubja (CBK) VI. Országos — Nemzetközi Citeratáborra tanyázott itt. A CBK hatodik alkalommal szervez nyári tábor, s immár harmadik éve Tiszakécskén. Vezetői azért választották állandó táborhelyül városunkat, mert itt együtt találnak három nélkülözhetetlen feltételt: kitűnő elhelyezést, a város vezetőinek erkölcsi támogatását és színvonalas helyi citerazenekart.

A citera egyszerű hangszer. Úgyes kezű, „jófülű” parasztek is el tudták készíteni, s hamar megtanulták pengetni. A két világháború közötti években alig volt olyan tanya vagy falusi ház O- és Ujkécskén, ame-

lyikben ne lett volna citera, s egy-két citerás. A házaknál tartott egykori táncmulatságok, a „patkaporos bálak” elmaradhatatlan hangszere volt. De az 1960-as évek elejére szinte minden házban, tanyában elhallgattak a citerák. A változó élet, a rádió és a televízió elterjedése a szórakozásban is új szokásokat teremtett, különösen a fiatalok körében.

1966-ban diákothont avattak Tiszakécskén tanyai gyerekeknek. Első igazgatója, dr. Tóth Géza az ott-hon lakóiból alakította meg a Szitakötő Bábegyüttest, amely később országos sikereket ért el. 1967-ben a bábcsoporthoz citerazenekarral egészítették ki, amelynek vezetője Zoboki Józsefné Urbán Ilona tanárnő, kollégiumi nevelő lett, aki azóta is éltele ereje a tiszakécskei citerazenekaroknak. Zobokiné még ugyanabban az évben megszervezte tanítványai szüleiből, nagyszüleiből a felnőtt citerazenekart is. 1971-ben, a Vass Lajos karnagy által rendezett lakiteleki népzenei találkozón a felnőttek első díjat kaptak. Ezt a sikert tekintik a kécskei citerások az együttes születésének. A zenekart 1972-től 1978-ig Zoboki István irányította, de az ő halálával felbomlott. A tizenötödik évfordulón azonban újra színpadra léptek. Néhány évig a tiszakécskei áfész-nek is volt önálló felnőtt citerazenekara. Vezetőjük Pauk József volt, aki most az ókéskei általános iskola citeraszakkörét vezeti.

A bábegyüttes citerazenekara 1983-ig, dr. Tóth Géza haláláig, változó tagokkal és létszámmal, de folyamatosan működött. A bábegyüttes ekkor megszűnt, a citerások viszont együtt maradtak. Zobokiné tanárnő a gyermekzenekarból háromlépcsős rendszert alakított ki, ezzel igyekszik fenntartani a citerazenekarok folytonosságát. A kezdők az „utánpótlás”-ba tartoznak. A jól zenélő általános iskolások az országos zúst minősítésű Kodály Zoltán Citerazenekar, a középiskolás korúak pedig az országos arany minősítésű „Tisza '83” tagjai. Vezetőjük a 18 éves Urbán Zoltán.

1980 óta a gyermek- és ifjúsági együttesek művészeti vezetője Pribojszky Mátvás citeraművész lett. Rendszeresen foglalkozik a citerásokkal, javítja játéktechnikájukat, s különösen a megfelelő stílus kialakításában nyújt segítséget. Zobokiné feladata maradt a szervezés, az alapképzés és a tanultak gyakoroltatása, rögzítése.

Pribojszky Mátvás sok szereplési lehetőséget teremt tanítványainak. Eddigi legnagyobb közös sikerüket 1986 szeptemberében Spanyolországban aratták, ahol az egyengetős hangszeren játszó együttesek találkozásán fesztiváldíjat nyertek. A spanyol televízió kétszer negyvenöt perces önálló műsort készített velük. Reméljük, a magyar televízió sem bocsúli őket kevésbé.

Mivel Pribojszky Mátvást, a CBK főtitkárát szoros munkakapcsolat fűzi Tiszakécskéhez, jól ismeri az itteni lehetőségeket. Ezért hozta ide 1984-ben a nyári citeratábor, amelynek ő a vezetője. A tábor tanárai: Bencze Lászlóné dr. Mező Judit népzene kutató, a CBK elnöke; a mezőtúri Csider-házaspár, a népművészet ifjú mesterei; Guthy Éva énekművész; Monoki Lajos docens, a Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola éneke-zene tanszékének vezetője és Petrozényi Eszter színművész, aki kiváló citerás. A turnusok legjobb citerásai egyszerre tanulói és — kiscsoportvezetőként — tanárai is a tábornak.

A citera egyszerű, igénytelen hangszernek tűnik, a komolyzenével foglalkozó szakemberek nagy része nem is bocsúli sokra. Vannak azonban lelkes hívei a szaktekintélyek körében is, akik azon fáradoznak, hogy a hangszert és a megszólaltatás módját egyre tökéletesítsék, minél változatosabb zenei anyag megszólaltatására tegyék alkalmassá. Új játékestílus alakult ki, amelynek elindítója Szaszko József szólóciterás volt, továbbfejlesztői, mesterei pedig Pribojszky Mátvás és tanítványai. 1983-ban Monoki Lajos is új szintet hozott a citerások életébe.

Mi a különbség a régi és az új játékestílus között? „Két dudás nem fér meg egy csárdában” — tartja a közmondás. Valóban nem fértek meg, mert nem lehetett összehangolni a dudákat. A „patkaporos bálakban” is általában egy citerás játszott, bár ez nem volt olyan merev szabály, mint a dudások esetében. De a citerát is nehéz volt összehangolni, ezért legfeljebb ketten-hárman citeráztak együtt, hogy növeljék a hangerőt. A bálak forgatagában a kísérohúroknak is ez volt a szerepük. Mivel tánc alá muzsikáltak, vidám, pattogó ritmusú dalokat, főleg csárdást játszottak. (Majd a divat változásával tangót, foxtrottot, keringőt is.) A játék technikája is ehhez igazodott. Nem törekedtek a tiszta hangolásra, viszont igyekeztek minél több hűrt megzendíteni, hogy a zeneszó átsüvítse a mulatozók zsváján. A ritmus volt az elsőrendű, a dallam szerepe elenyésző. Azokat, akik ma hangversenyteremben ülve hallgatják a citerazenét, ez a játékmód már nem elégíti ki, túl egyhangúnak találják. Ők elsősorban az előadott műsor dallamkincsét kívánják hallani.

Citerazenekar Magyarországon először az 1950-es évek elején alakult a Szegedi Orvostudományi Egyetemen. Az 1960-as évektől országzszerre 6-12 fős citerazenekarok szerveződtek, de ma már vannak nagyobb létszámúak is. Ha ilyen sok citera szólna egymás mellett a régi játékestílusban, a kísérohangoz zúgása elnyomná a dallamot. Az új játékestílus sem zárja ki a kísérohúrok használatát, sőt megfelelő játékmód kialakításával —, a húrok lefogásával —, még inkább elősegíti a dallamformálás, az előadás tisztaságát.

A mai zenekarok különböző, s merőben új méretű citerákat is alkalmaznak, amelyek lehetővé teszik a dalok más-más oktávban való előadását. Ennek köszönhető, hogy ma már többszölamú klasszikus művek és mai szerzők népzenei feldolgozásai is megszólaltathatók citerán. A hagyományos népzene ma is egy szölamban játszák, de nem mindig szól minden citera. Variálják, színezik a játéket.

Monoki Lajos hegedűtanár a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán egy vonózenekar karmestere. 1969 óta a keze alá tartozik a zánkányzéki parasztkórus és citerazenekar is. Itt próbálta ki először, hogyan is szól a komolyzene citerán. Monoki Lajos és Pribojszky Mátvás egyaránt itt vallják, hogy a citera jellegét is figyelembe vévő, helyesen megválasztott igényes műzenei alkotások színvonalasan megszólaltathatók citerán is. A gyerekek nem veszítik el a magyar népzene iránti érdeklődésüket, de könnyebben találhatnak utat Bartók-

hoz, Kodályhoz vagy akár Liszt Ferenchez is, ha már játszották citerára ártirt műveiket. Népművelői feladatnak ez sem kevés, annál is inkább, mert a tábort lakóinak nagy része paraszt, szakmunkás, ipari tanuló vagy általános iskolás. De a résztvevő érettségizettek, sőt a diplomások többsége is olyan ember, aki nem járt zeneiskolába. Nekik a citeraszakkörök és a nyári citeratábor jelentik a „zeneiskolát” is. Azok a fiatalok, akik többszörmű zenét is tanultak citerán játszani, általában kitűnően szerepelnek a magyar népzenei találkozókon is. Az egyezsolumú zenében is érvényesül kiművelt technikái tudásuk.

Monoki Lajos tapasztalata: a gyakorló énektanároknak nagy szükségük lenne citeratudásra. Ezt a hangszerrel a főiskolán csak speciálkollégiumon oktatják. Kevés a jelentkező. A továbbképzéseken viszont már tolonganak a tanárok a citera körül. A citerát az énekes népzenevel szorosan össze lehet kapcsolni, így segítheti az énektanítást. A főiskolai tanterv csak elméleti népzénet tartalmaz. A főiskolákon Magyarországon nincs hangszeres népzeneoktatás, sem a tanárképzésben, sem a művészképzésben. Pedig nagy szükség lenne népi hangszerreken is tudó tanárookra és óvónőkre. A citera előnye ugyanis a hegedűvel és a furulyával szemben, hogy sokkal hamarabb meg lehet rajta tanulni. Egy ügyes, jó hallású gyerek egy év alatt jól játszik, néhány év alatt virtuóz lehet. Ezzel szemben csak 8-10 év alatt lehet jól megtanulni hegedűlni, s a furulya sem lényegesen könnyebb.

Az új játéktípusú citerások a viták pergőtűzébe kerültek. Azok, akik csak a komolyzenét, a többszörmű muzsikát tekintik rangos zenének, kissé félvállról veszik a citerások küzdelmét a polgárjogért. A népi hagyomány őreinek egyik csoportja azt olvassa a fejükre, hogy új technikát alkalmaznak, hogy többszörmű zenét is előadnak, sőt még azt is, ha székely vagy csángó népdalt játszanak citerán, mivel azokon a tájegységeken a népi hagyományban nem volt használatos a citera. Pribojcsky Mátyásék megfordítják a kérdést: miért zárják ki csak citerázni tudó tanítványaikat a csángó népdalok vagy Bartók, Kodály, Brahms műveinek megismeréséből?

S ezzel választ adnak a hagyományörzők másik csoportjának aggályaira is, akik éppen azért nem tartják sokra a citerát, mert azon csak új stílusú népdalokat lehet játszani, s az értékebb, régi stílusú népzenei anyagot nem. A citerajáték tökéletesítői arra törekednek, hogy mindenféle zene, így a magyar népzene ősből rétegei is játszhatók legyenek a citerán. Kísérletük mortója lehet az Óda a törvényhozóhoz című Illés-vers néhány sora: „Jogot tehát az árnyaltnak,/ melyben a holnap rajza áll,/ s a kivételnek,/ mely holnapra talán szabály”.

A viták azonban nem riasztják el, sőt inkább vonzzák a tábortba a citerásokat. A régiek hűségesen visszajárnak, és mindig jönnek újak is. A nyáron a három rendben 450 fő vett részt a citeratanulásban. Volt itt kazánkovács, asztalos, állatorvos, tanár (énektanár is), paraszt, bányász, villany-, gáz- és vízvezeték-szerelő, kereskedő, református teológusnő, katonatiszt, könyvtáros, esztergályos, állami gondozott gyerekek és így tovább. A tábort lakóinak kétharmada 14 éven aluli, de sok a 15-20 év közötti fiatal is. Vonzza őket az együttmuzsikálás öröme, a zenei fejlődés lehetősége. De a tábort alkalom arra is, hogy hasonló érdeklődésű fiatalok és idősebbek találkozzanak, megismerkedjenek egymással. Barátságok és szerelmek is szövődnek itt. Talán a szakaszok rövidsége, s a tábort tanárainak mindent átadni akaró igyekezte teszi, hogy a tábortozóknak kevés a szabad idejük. Én leginkább az esték táborúztet körülülök, lelket melengető hangulatát, s a spontán éneklés közösségteremtő erejét hiányoltam. A leggyekvőbb csoportok számára az esték is éjszakába nyúló kemény gyakorlással telnek. A felelősségteljes, közös munkának is nagy a közösségteremtő ereje. Ebből a tábortból mindenki visz haza valamilyen lelki kincset, ami erőt, biztatást ad a hétköznapokban.

De könyveket, hangszalagokat is kapnak a tábortlakók. Szinte minden tábortozó hangsúlyozza, milyen hasznosak a CBK kiadványai, amit a tábortban mindannyian kézhez kapnak. 1985-ben a Népdalcsokrok citerára című CBK-füzetet vihettek haza. Bencze Lászlóné dr. Mező Judit szerkesztette. Az idei Monoki Lajos munkája, 44 népdalcsokor a címe (Válogatás citerazenekekek, népdalkörök műsorából és egyéb forrásból). Ezen kívül a tábortban feldolgozott 18 népdalcsokorról helyben készített hangszalagot is kaphatnak az érdeklődők.

A citeratábor a Magyarok Világszövetsége mellett működő Anyanyelvi Konferencia Védnöksége közreműködésével 1984 óta nemzetközi, ami azt jelenti, hogy a hazai és a világban szétszóródott magyarság citerakedvelői évente találkozhatnak itt, Tiszakécskén, s a zene mellett a szóbeli anyanyelvet is gyakorolják. Jöttek az ideén is magyarok Csehszlovákiából, Jugoszláviából, Kanadából, Angliából és az Amerikai Egyesült Államokból.

A tábort önellátó, a CBK tagdíjaiból és a tábortozók részvételi díjából tartja fenn magát. Szervezői és lakói egyaránt elégedettek az elhelyezéssel, s ha városunk vezetői továbbra is megadják az erkölcsi támogatást a tábortnak, ezentúl is szívesen jönnek ide, s Tiszakécske az országos és nemzetközi citeraélet központjává válhat.

Tajti Erzsébet

Néprajzi gyűjtés a Garam mentén

A Székesfehérvári József Attila Gimnázium diákjai 1975 tavaszán egy érsekújvári magyar gimnazista, Liszka József levelét hozták át hozzám az István Király Múzeumba. Liszka József azzal a kéressel fordult tíz magyarországi város gimnáziumának diákjaihoz, hogy vidékük néprajzáról rövid leírást, esetleg cikket, könyveket küldjenek számára, amelyekből felkészülhet a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegye-

tem néprajzi szakára tervezett felvételi vizsgájára. Ismeretségünk azzal kezdődött, hogy megküldtem számára Fejér megye néprajzi irodalmát, s a megyéről megjelent néprajzi kiadványokat. Csak később tudtam meg tőle, hogy segítséget kérő leveleire egyedül Székesfehérvárról kapott választ. Felvételi vizsgája az egyetem néprajz—régészet szakára ennek ellenére sikerült, így 1975 és 1980 között Budapesten tanulhatott.

Annak, hogy Székesfehérváron nem maradt megválaszolatlanul egy szlovákiai magyar középiskolás segítséget kérő levele, két oka is volt. Az 1974/75-ös tanévben, mint tanárjelölt éppen azt az osztályt tanítottam a József Attila Gimnáziumban, ahova Liszka József levele eljutott. Volt diákjaim tudták, ha néprajzi kérdéssről van szó, hozzám fordulhatnak, ezért hozták el a levelet a múzeumba. A levélre elsősorban azért válaszoltam, mert nekünk, a Székesfehérvári József Attila Gimnázium II. B. osztályának, már 1966-ban kapcsolatunk volt a komáromi magyar gimnázium egyik osztályával. Osztályunk 1966 őszi Komáromban vendégeskedett, s komáromi barátaink Pozsonyba is elvittek bennünket, majd a komáromi partnersztály jött Székesfehérvárra, mi Budapestet mutatuk meg nekik. E kapcsolat révén már tudtam, hogy egy szlovákiai magyar diák kérését komolyan kell vennünk.

Liszka Józseffel egyetemi éveim alatt talán egyszer találkoztunk Budapesten, akkor is csak futólag. 1980-ban már újra Érsekújvárról értesített, hogy az újtári múzeumban kapott régész állást, de a néprajzhoz sem lesz hűtlen. Hűségének bizonyítéka, hogy 1982-ben a CSEMADOK Érsekújvári Járási Bizottságának támogatásával néprajzi szakcsoportot alakított. Saját megfogalmazása szerint a néprajzi szakcsoport létrehozása kettős célt szolgált: egyrészt a járás amatőr néprajzi gyűjtőinek szakmai-módszertani irányító szervezetévé kíván lenni, másrészt e társadalmi gyűjtők összefogásával a járás magyar falvainak népi kultúráját hivatott föltérképezni.

A szakmai-módszertani felkészítést szolgálták azok az előadások, amelyeket 1982 óta havonta egy alkalommal tartottak Érsekújváron. Örömmre szolgált, hogy az előadások sorában már 1982 októberében ott lehettem a Dunántúl vándorairól, vándorkereskedelméről és területi munkamegosztásáról tartott előadásokkal. Örömem csak fokozódott, mivel előadásomhoz a néprajzi szakcsoport tagjai közül sokan értő módon szóltak hozzá, majd Liszka József, az érsekújvári járás vándoralakjairól cikket írt a Hét című pozsonyi hetilapban. A lévai Gáspár István az Alsó-Garam mentén vizsgálta meg az árucseré néprajzát. A köhidgyarmati néprajzi szemináriumon 1986-ban erről tartott előadást. Az érsekújvári járás magyar falvai néprajzának föltérképezését a hétvégeken és a nyári néprajzi szemináriumok alkalmával végzett terepmunka szolgálja. A néprajzi szakcsoport tagjai szinte minden hónapban egy hétvégén néprajzi adatgyűjtést végeztek Kisújfalun és Szögyénben. Kutatómunkájuk eredményeként már eddig is több cikk és tanulmány jelent meg az érsekújvári múzeum évkönyvében, az Iródiában, a Héten, a Tabortűzben, az Élet és Tudományban, a Honismeretben és a Néprajzi Hírekben. Reméljük, hogy a kisújfalui gyűjtés anyagából szerkesztett kiadványt is hamarosan kezünkbe vehetjük a CSEMADOK Központi Bizottsága által korábban rendszeresen megjelentetett Néprajzi Közlések újabb köteteként.

A néprajzi szakcsoport legjelentősebb vállalkozása az Alsó-Garam menti községekben a nyári néprajzi szemináriumok megszervezése. 1984-ben Kéménden, 1985-ben Barton hallgathattuk délelőttönként a szeminárium előadásait, délutánonként néprajzi adatgyűjtést végeztünk, esténként szakmai, baráti beszélgetéseket folytattunk. Kirándultunk a bényi sáncokhoz, megnéztük a híres bényi román kori templomot. A kéméndi gyűjtés eredményeként elsősorban az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó népszokásokat központba állító kötet kiadását tervezi a néprajzi szakcsoport. 1986 nyarára el is készült a tervezett kötet kéziratja, amely az Új Mindenes Gyűjtemény egy számaként jelenik meg a pozsonyi Madách Kiadónál.

A néprajzi szakcsoport III. néprajzi szemináriumát 1986. június 27.—július 2. között a Párkány melletti Köhidgyarmaton rendezte. A néprajzi adatgyűjtés mellett a szemináriumnak több figyelemre méltó eseménye volt. Léván megnéztük az atomerőmű építése miatt lebontott, Újbars melletti református magyar falu, Mohi néprajzáról a Barsi Múzeum által rendezett színvonalas kiállítást. Bényben láttuk a Budapesten és Érden is nagy sikerrel szerepelt folklórcsoport műsorát. Június 30-án egynapos tudományos tanácskozással került sor a néprajzi csoportok problematikájáról. Délelőtt a szlovákiai magyarság néprajzi csoportjai körében az utóbbi években végzett néprajzi kutatásokról hallhattunk előadásokat. *D. Varga László* az Ung vidék, *B. Kovács István* Gömör, *Csáky Károly* az Ipoly-mente, *Jókai Mária* a Zobor-vidék, *Marczell Béla* a Csalloköz néprajzáról tartott előadást. Délután az Alsó-Garam-mente kutatásának eddigi eredményeiről számoltak be a Néprajzi Szakcsoport tagjai. *Liszka József* Az Alsó-Garam-menti kurtaszoknyás hatfalu helye néprajzi csoportjaink között című bevezető előadása után *Kocsis Aranka* Kéménd házassági kapcsolatairól, *Gáspár István* az Alsó-Garam-menti árucseréről, *Méry Margit* a kurtaszoknyás viseletről, *Csókás Ferenc* bényi néprajzi gyűjtésének eddigi eredményeiről számolt be. Végül *Marta Sigmundová* nagypeszeki társadalomnéprajzi gyűjtéséről *Zita Škovierová* a szlovákiai magyar falvakban végzett, a társasmunkákkal kapcsolatos kutatásainak eredményeiről tartott előadást. A köhidgyarmati szeminárium tudományos tanácskozásán mintegy negyven néprajzkutató és önkéntes néprajzi gyűjtő vett részt. Öröndetes, hogy a tanácskozás színvonalas előadásait a néprajzi szakcsoport kötetben is megjelenteti.

Megemlítem, hogy a néprajzi szakcsoport gondozásában az Érsekújváron megjelenő Iródia folyóirat néprajzi számának kéziratai 1986 nyarán már együtt voltak.¹ Reméljük, hogy a helyszíni és leltvári kutatómunka lezárása után az Alsó-Garam-mente hat falujának néprajzáról is megjelenhet egy könyv, amely mindennél jobban bizonyítja majd a néprajzi szakcsoport, Liszka József és társai munkájának eredményességét.

Lukács László

¹A gazdag néprajzi anyagot is közli IRÓDIA folyóiratot azóta megszüntették (Szerk.).

Sályi napok, 1986.

A bükkaljai Sályban a községi közös tanács 1986. augusztus 9—10-én másodizben rendezte meg a sályi napokat azzal a céllal, hogy a község történelmi értékeire, gazdag néphagyományaira felhívja az itt élők meg az idelátogatók figyelmét. A mindennapok munkája annyira leköti a mai embert, hogy sokszor észre sem veszi lakóhelyének szépségeit, nem is sejti, milyen értékek között jár, s mennyi tanulsággal szolgál számára is a múlt. Két évvel ezelőtt, az első sályi napok alkalmából hat emléktábla avatásáról értesülhettek a Honismeret olvasói, melyeket a faluban élt vagy itt született neves emberek emlékére állított a község. Ekkor vetődött fel az a gondolat, hogy e nagy emberek emléke, életműve akkor válik igazán életet, jövőt formáló erővé, ha időközönként alaposabban is vizsgálat alá vesszük azokat, és a hozzájuk kapcsolódó versek, dalok, művészi alkotások megszólaltatásával, bemutatásával is igyekszünk élővé varázsolni alakukat.

Igy indult a mostani program a sályi pávakör Négyesi Szepessy Pál-emlékműsorával. A volt Szepessy-kastély boltívei alatt felszendült az az 1672-ben írott labanc gúnydal a büjdosó vezérről, amely később az 1848-as szabadságharc idejére az egész nemzetet elcsirató éneknek változott, s így került bele Erdélyi János Népdalok és mondák című népköltési gyűjteményébe. Majd Szepessy Pál sorsát példázó népdalok, s korabeli dallamok bemutatásával bizonyította a pávakör, hogy nemcsak a közszájon forgó népdalok éneklésében otthonos, hanem régi korok magyar zenéjének, s ritka, az előadó számára komoly feladatot jelentő dallamok előadásában is.

A mély hatású emlékműsor után a délutáni programot vezető Kiss László igazgató Halász Pétert, a Honismeret szerkesztőjét kérte fel A honismereti mozgalom társadalmi gyökerei című előadásának megtartására. Halász Péter a negyedszázados mozgalom történelmi előzményeiről is megemlékezett és hangsúlyozta, hogy ezt a mozgalmat nem felülről találták ki, hanem alulról jött. A társadalom minden rétegéből gyökerezett, onnan nőtt fel, s lett azaz, ami napjainkban. Összekapcsolja a múltat és a jelent. A népek emlékeztető hagyományának szokás nevezni. Ezt a hagyományt gyűjti, őrzi és hasznosítja a jelenben, s a jövő érdekében a honismereti mozgalom.

A nagy érdeklődéssel kísért, közvetlen hangú előadást Liszt Ferenc-emlékműsor követte. Ez a megemlékezés látszólag ugyan nem kötődik Sályhoz, ám ebben a faluban jól tudják, hogy nemzeti értékeink ápolása éppúgy feladata minden magyar embernek, mint a szűkebb szülőföldé. Igaz, nem sok magyar falu mondhatja még ma el, hogy halála századik évfordulóján hangversenyyel és megemlékezéssel áldozott annak a Liszt Ferencnek, aki például a világon elsőként vetette fel a népi iskolai ének- és zenetanítás gondolatát, s művészetével a népet akarta szolgálni. Azt reméljük, hogy ide is el fog jutni egyszer a magyar falu, s követni fogják másutt is a sályi példát.

A Lisztől emlékező Barsi Ernő utalt arra, hogy a nagy művész igazi megismerésében milyen sokat ártnak a felszínes életrajzi regények és filmek. Sokoldalú egyéniségét úgy próbálta a közönség elé állítani, hogy magyarságáról, a nagy tömegeket felrázni, felemelni akaró művészetéről és kellően észre nem vett emberi nagyságáról szökött. Majd Deli Krisztina vette át a szót. Kötő pedagógiai érzékkel hívta fel a hallgatóság figyelmét az előadandó h-moll ballada szépségeire, és olyan meggyőző erővel tolmácsolta a művet, hogy lenyűgözte még a zenében járatlan hallgatókat is. Utána a Koronázási mise Reményi Edének írott két hegedűszóloja csendült fel Barsi Ernő hegedűjén Deli Krisztina kíséretével, új oldalról mutatva be a zongora nagy művészeinek zeneszerzői portréját. Majd a közönség szünni nem akaró tapsát Chopin-művek remek előadásával viszonzta Deli Krisztina.

Este folklórműsorra gyűlt össze a művelődési otthonban a falu apraja-nagyja. Amint köszöntőjében Fekete Jánosné tanácselnök mondotta: ... szinte hagyománnyá vált községünkben, hogy a történelmi értékeinkre való emlékezés mellett a sályi napok alkalmából népi hagyományainknak, szép népdalainknak is szentelünk egy ünnepi műsort. E hagyományok továbbélésének legfőbb műhelyei nálunk a két társ-község: Borsodszeg és Sály pávakörei, s olyan segítőtársra találtunk ebben a munkában, mint a Sályba már harmadizben ellátogató szentgáli pávakör, Söfalviné Tamás Márta vezetésével." A három pávakör műsora előtt dr. Kovács Dániel, a HNF megyei honismereti bizottságának elnöke tartott olyan meleg hangú, magával ragadó előadást, hogy utána a legjobb talajba hullhatott a szereplők „magvetése”. Mindhárom együttes falujának legjellemzőbb dalait énekelte, szokásait jelenítette meg a színpadon. Különösen felemelő volt a műsort befejező közös ének, melynek egyöntetűsége, megkapó szépsége a lelkes közönséget is bekapcsolódásra készítette, s a hatalmas kórusa vált sokaság hirdette a népdal megtartó, közösséget formáló erejét.

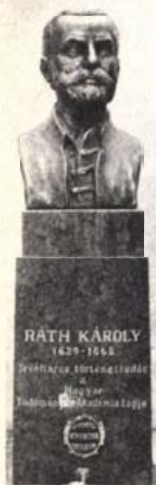
Másnap délelőtt a Sályi képek című kiállítás megtekintésére hivatogott a program. Am ez alkalommal nem fényképkiallítás szökött Sályról, hanem itt élt vagy alkotó neves festők: Simon Ferenc, Járdán József, Boross Géza munkáin keresztül tárult fel a valóban festői szépségű település képekbe formált arca. A művészi érték mellett ezek a képek a veszendőbe menő hagyományok átmentését is szolgálják. Szükséges volna könyv formájában is közreadni és széles körben ismertté tenni ezeket az alkotásokat.

Délután a sályi iskolások hangversenye zárta a sályi napok programját. Mint a rendezvény házigazdája, Ilonczay József igazgatóhelyettes köszöntőjében mondotta, nagy dolog, hogy egy faluban élő előadásban maguk a falusiak tudják megszólaltatni a zene nagy mestereinek alkotásait. Így jut el végre Vivaldi, Bach, Mozart, Mendelssohn, Schubert, Kabalevskij, Bartók és más nagy zeneszerzők művésze a magyar falu népéhez is. S az a tény, hogy az előadók gyerekek, különösen kedvessé teszi ezt a hangver-

senyt. A szereplők neve is ide kívánczok. Márton Mária, Mészáros Mariann, Krokos Andrea, Bók Antal zongora-, Ilonczay Péter hegedűsámaival aratott sikert és a kamaramuzsikálásban való jártasságát is bizonyította.

Így folyt le a sályi napok 1986-os rendezvénysorozata. Bárcsak minél több helyen találna követésre példája!

Barsi Ernő

Szobrot kapott Ráth Károly

(Betteje András felvétele)

A honismereti kutatás előfutára volt. Amatőrként kezdte és eljutott a tudomány legmagasabb fokára, már 29 éves korában levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia. Foglalkozott helytörténettel, ipartörténettel, a kézművesek kutatásával, de gyűjtötte a kuruc világ dalait is.

Győrött született 1829-ben, neves evangélikus családból. Iskoláit szülővárosában és Pozsonyban végezte. Történeti érdeklődése tanárai hatására már korán kibontakozott. Első tanulmánya szülőföldje múltjáról Kovács Pál híres folyóiratában, a Hazánkban jelent meg. Részt vett a szabadságharcban, majd folytatta történeti kutatásait. Írásait 1857-től rendszeresen közölte a Győri Közlöny. Römer Flórisal együtt 1861-ben indította meg a Győri Történeti és Régészeti Füzeteket, a Dunántúli Történetkedvelők Társulatának folyóiratát. Mint a társaság egyik vezetője, jelentős szerepet játszott a Magyar Történelmi Társulat megalakításának előkészítésében. Az 1860/61-es alkotmányos mozgalom idején, majd a kiegyezést követően Győr vármegye levéltárnoka volt.

A török korszak volt fő kutatási területe, de ugyanilyen lelkesedéssel vizsgálta a Rákóczi-szabadságharc idejét. Sok történelmi torzítást sikerült tisztáznia, mert eredeti források alapján kutatta a jobbágyviszonyokat. A jobbágyközsegek pecsétjeivel és a feudális körülmények közt kialakult helyi önkormányzatokkal is foglalkozott.

Jelentős volt okmánykiadó tevékenysége is. A Hazai Okmánytár egyik elindítója, s főként a 4. és 5. kötet előkészítésében vett részt. Szívós kitartással járta a megyei levéltárakat, végezte a válogatás, lemásolás, szerkesztés nehéz munkáját. Önfeláldozó, lelkes tevékenysége során sok nehézséggel, irigységgel, féltékenységgel kellett megküzdenie. A korszerű utat kereste a tudományban. Az Országos Történelmi Társulat szervezésekor is a demokratikus elveket képviselte: az egyenlő jogokkal rendelkező szakemberek társulatát igyekezett létrehozni, szemben az anyagi támogatók, a nem tudományos felkészültségű alapító tagok kiemelésével. Az országos vezetőség ellenségesen fogadta elképzeléseit, így a társulat ellenére és nélküle alakult meg. Az erejét nem kímélő munka, a csalódások felőrölték egészségét és fiatalon, 1868-ban szélütés következtében halt meg.

Ráth Károly maradó érdemeket szerzett a hazai történeti kutatások megindításában, a tudományos közélet szervezésében, a levéltári források felkutatásában és közreadásában, Győr megye levéltári anyagának rendezésében. Emlékére a Győr-Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság győri levéltára és a Győri Városszépítő Egyesület 1986. július 25-én felállíttatta szobrát a levéltár bejáratánál. A leleplezést megelőzően Szabad György akadémikus, egyetemi tanár tartott előadást Ráth Károly történetéről. A környezetbe illő mellszobrot, Várady Lajos szobrászművész alkotását, avatóbeszéd kíséretében dr. Sáry István főlevéltáros leplezte le. Ráth Károly világító fátyla volt az elnyomatás korában, az elnemzetlenítés, a közömbösség ellen, a nemzeti öntudat számára.

Dr. Timaffy László